

MEMLÛKLER DÖNEMİNDE KİLÂBZÎLER VE AV KÖPEKLERİ

TÜLAY YÜREKLİ*

Özet

Memlûkler döneminde av sporunun yükselişe geçişi avda kullanılan silahları, alıcı kuşları, av köpekleri ile bunların bakımı ve eğitimiyle ilgilenen memurları ön plana çıkartmıştır. Memlûk sultanları ve emirleri en çok sülûkiyye cinsi köpekleri tercih etmişlerdir. Sülûkiyye köpekleri, sultanlara ve emirlere verilen hediyeler arasına girecek kadar değer kazanmıştır. Köpeklerin bakım ve terbiyesinden kilâbzî denilen memurlar sorumlu tutulmuştur. Söz konusu dönemde hükümdarların veya emirlerin kilâbzîlerinden başka toplumun farklı kesimlerinin ihtiyacını karşılayan kilâbzîler de vardır.

Bu çalışmada Memlûkler döneminde kilâbzîler ve bunların sorumlu tutulduğu av köpekleri hakkında bilgi vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Av, Avcılık, Av Köpekleri, Kilâbzîye.

KILABZIES AND HUNTING DOGS DURING THE MAMLUKS

Abstract

The widespread of hunting during the Mamlûks period has given priority to weapons which were used during the hunting, hunting birds, hunting dogs and officers dealing with their care and education. Hunting dogs, which are the basic elements of the prey, have gained importance. Mostly, Sulukiyya dogs have been preferred. The sulukiyya dogs have gained a reputation for being among the gifts given to sultans and his amirs. Kelâbzîye are held responsible for the care and training of the dogs. In this period, apart from kelâbzîye dealing with the hunting dogs of sultans, there are also kelâbzîye that meet the needs of different sections of society.

In this study, hunting dogs and the situation of kilâbzîye in the social structure during the Mamlûks will be addressed.

Key words: Mamlûks, Kelâbzîye, Hunt, Hunter Dogs.

* Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı. tulayyurekli@yahoo.com

GİRİŞ

Orta Çağ'da avcılık yönetici zümrenin en fazla rağbet ettiği saygın ve eğlenceli aktivitelerdendi. Çok sayıda üst düzey devlet adamı, yılın belirli aylarında, büyük bir keyifle av partileri düzenlerdi. Av partilerinde, av silahları ve aletleri, terbiyecileri ile birlikte avcı kuşlar ve av köpekleri hazır bulunurdu. Avlanırken en çok şahin veya doğandan faydalanılırdı.¹

Orta Çağ'da avcılık Türk-İslâm devlet adamlarının tutkuyla icra ettikleri bir spor dalına dönüştü. Devlet adamları avlanmakla yetinmeyip bu işte uzmanlaşmak istedi ve dönemin av ustalarına avla ilgili bâznâme denilen eserler yazdırdı. Bu bâznâmeler arasında en bilineni Sultan Melikşah'ın kendi adına yazdırdığı Saydnâme-i Melikşah olup daha sonra yazılan bâznâmelere de kaynaklık etmiştir.²

İlk Müslüman Türk Devletlerinde av işlerinden sorumlu bir takım memuriyetler bulunuyordu. Bu memuriyetler Büyük Selçuklulardan Zengiler vasıtasıyla Eyyûbîlere ve Memlûklere intikal etti. Memlûkler döneminde avcılık, av işlerine bakan memurlar, av kuşları ve av köpekleri için inşa edilen tesisler ve avla ilgili bilimsel eserlerin kaleme alınmasıyla yüksek bir noktaya ulaştı.³ Memlûk sultanları pek çok emirin ve devlet adamının katıldığı büyük av partileri tertip ediyor, en çok alıcı kuşlarla ve bundukla avlanıyordu. Rükneddin Baybars,⁴ el-Melikü'l-Mansur Hüsâmeddin Laçin,⁵ el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun⁶ ve oğlu Enük,⁷ Hama hâkimi el-Melikü'l-Mansur Muhammed⁸ avcılıkta oldukça yetenekli idiler.

¹ Ali Mazaherî, **Orta Çağ'da Müslümanların Yaşayışları**, Çev. Bahriye Üçok, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s. 235-236.

² Rifat Bilge, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Bâznâmeler", **TM**, VII-VIII/2 (1945) s. 170-176.

³ Nebil Muhammed 'Abdulaziz, **Riyâdatu's-Sayd fî 'Asri Sleâtîni'l-Memâlik**, Mektebetü'l- Encelu el-Mısıryye, Kahire, 1999; Tülay Yürekli, "Büyük Selçuklular ve Memlûklerde Av", **Prof Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan Türk Tarihine Ait Yazılar II**, Gece Kitabevi, Ankara, 2017, s. 723-732.

⁴ Makrîzî, **Kitâbu's-Sülûk**, I, Tahkik: Muhammed Aldulkadir el-'Atâ, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 550.

⁵ Makrîzî, **a.g.e.**, II, s. 303.

⁶ Makrîzî, **a.g.e.**, III, 307 .

⁷ Makrîzî, **a.g.e.**, III, 279.

⁸ Makrîzî, **a.g.e.**, II, 186; Aynî, **Ikdu'l-Cumân (Asru Selâtîni'l-Memâlik)**, II, Tahkik: Muhammed Emin, Dâru'l-Kutûbi ve'l-Vesâiku'l Kavmiyye, Kahire, 2010, s. 307 .El-Melikü'l-Mansur Muhammed İbn el-Muzaffer Mahmud b. el-Mansur Muhammed İbn el-Muzaffer Ömer b. Şahinşah b. Eyyüb. Makrîzî, **a.g.e.**, II, s. 186.

Memlûkler döneminde, Bedreddin Muhammed b. Begtut Abdullah el-Hazindâr er-Rummâh ez-Zâhirî (Ö. H. 680/1281-1282) tarafından yazılan Kitab el-Bâiri⁹ ile İbn Mengli'nin Enes el-Melâ Bivahş el-Felâ¹⁰ başlıklı eseri gibi av hayvanlarının, avda kullanılan köpeklerin ve kuşların özelliklerini, hastalıklarını ve bunların tedavilerini anlatan el-beyzere ilmiyle ilgili eserler de kaleme alındı.

Memlûkler döneminde ava biçilen yüksek değer hilatlara ve kumaşlara da yansdı; av sahneleri hilatlara¹¹ ve gayyarlı elbiselere işlendi¹² ve bu elbiseler dönemin en kıymetli hediyeleri arasına girdi.

Söz konusu dönemde avcılık, halk için geçim kaynağı idi. Avcılar nehir, deniz ve göllerde balık avlarlar, bunları ya taze ya da kurularak pazarlarda satarlardı. Büyük şehirlerde, yenilmesine izin verilen av hayvanlarının satıldığı pazarlar vardı. Örneğin Dımaşk'ta Bâbu's-safir yanındaki Sûku't-tuyûr pazarı avcıların avladıkları hayvanları özellikle de kuşları satmaları için tahsis edilmişti.¹³

Avcılar kuş avına çıktılarında kendi aralarında geceleri bazı oyunlar oynayarak avcılığı eğlenceli bir hâle getirirlerdi. Bu oyunlardan biri "hutta" denilen bir oyundu. Bu oyunda, avcılardan gece, kuru meyve, helva ve reçel getirmeleri istenir; bunların her biri en yakın avcının yanına konur; avcı bunları küçük parçalara ayırıp avcılarının ortasından kuşlara doğru koyar; sonra reçelin ve helvanın yanına suyla dolu bir testi bırakır; avcılardan her biri bir eliyle alabildikleri kadar fındık alır; avuçlardaki fındıklar sayılır; en fazla fındığı olan su içer, daha az alan helva ve reçel yerdi.¹⁴

Kilâbzîler:

Kilâbzî (çoğulu: Kilâbzîye veya Kilâbzî) kelimesi, Arapça kelb (köpek) kelimesinin çoğulu olan kilâb kelimesi ile Farsça bâz (doğan) kelimesinin birleşmesinden oluşmaktadır. Terminolojik olarak " köpek eğitmeni, bakıcısı, terbiyecisi, köpek alıp satan" anlamına gelmektedir.¹⁵

⁹ Abbas El-Azzâvî, **Aşairu'l-Irak**, III, Beyrut, 2005, s. 341.

¹⁰Muhammed b. El-Mengli, **Enes el-Melâ bivahş el-Felâ**, Paris, 1880.

¹¹ Makrîzî, **a.g.e.**, II, s. 245; **a.g.e.**, III, s. 305.

¹² Makrîzî, **a.g.e.**, V, s. 54.

¹³ Faysal Abdullah Beni Hamd, "el-Esvâku'l-Şâmiyye fi'l-'Asri'l Memlûki", Basılmamış yüksek lisans tezi, Tarihu İslâmi ve Hadaratu İslâmiyye Anabilim Dalı, Yermük Ün., Ürdün-Yermük, 1988, s. 32.

¹⁴ Rinhard Dozi, **Tekmiletu'l Meâcimi'l- Arabiyye**, VI, Arapça Tercüme ve Tahkik: Muhammad Suleyman el-Niaymî, Dârul-reşîd, Irak, 1980, s. 126.

¹⁵ Mehâsin Muhammed el-Vakkâd, **el-Tabakâtu's-Şa'biyye fi'l Kahirati'l Memlûkiyye**, el-Heyetu-l-Mısriyyeti'l 'Amme li'l-Kitâb, 1999, s. 144.

Kilâbzînin kelime anlamı ise “doğan/bâz kuşunun köpeği” demektir. Orta Çağ’da en yaygın avlanma yöntemi, doğanla/bâz avlanma olduğundan buradaki bâz avda istifade edilen bütün avcı kuşları kapsamaktadır.

Orta Çağ’da av ustaları, ava dair bilgi ve tecrübelerini bâznâme adı verilen eserlerde toplamışlardır. Bu ustaların eserlerine eski İran hükümdarları adına kaleme alınan bâznâmeler ile diğer önemli bâznâmeler kaynaklık etmiştir.¹⁶ Bu nedenle emiru şikâr, hondâr (hayvandâr: hayvan sahibi), bâzdâr (doğan sahibi) ve kilâbzî gibi bazı av memuriyetlerinin adı Farsça haliyle Türk-İslâm dünyasında kabul görmüştür.

Kilâbzîler, sultanların ve diğer büyük devlet adamlarının köpeklerinden sorumlu memurlardı. Av partilerine köpekleriyle birlikte katılırlardı. Kilâbzîlere düzenli maaşlar (cevamık) verilirdi. Bununla birlikte sultanlar bunlara maaşlarından hariç ihsanlarda da bulunurdu. Sultan Nasır zamanında bunlara verilen ihsanlar bin dinara ulaşıyordu.¹⁷ Fakat el-Melikü’n-Nâsır Hasan devlet harcamalarında kesintiye gidince (Şevval 748/ Ocak-Şubat 1348) bu durum kilâbzîlere de yansımış, gelirleri azalmıştı.¹⁸

Hükümdarın kilâbzîlerinden başka bu işi halkın farklı kesimlerine hizmet olarak sunan kilâbzîler bulunuyordu. Kilâbzîler, kasaplar, debbağlar, eşek bakıcıları, avcılar ve çöpçülerle birlikte toplumun en alt tabakasını oluşturmaktaydı.¹⁹ Bunlar şehrin belirli bölgelerinde bulunurlardı. Fatımiler zamanında kilâbzîler Kahire’de çok az gelirli dükkânların kapısının yanında dururlardı.²⁰

Kilâbzîlerin tek geçim kaynağı köpekleriyle katıldıkları avlar değildi. Onlar, Kahire’de her Cuma, namaz ve hutbeden sonra, çoğunlukla tüccarlar ve sınaat erbabının yaşadığı Kahire’nin çok geniş bir alanda kurulu Özbekiye denilen mıntikasında toplanır, soytarıları izlemek üzere buraya gelen Kahirelilere köpekleriyle bir takım gösteriler yaparlardı. Kilâbzîlerin dışında burada cambazlar, develer, eşekler ve kılıçlarla gösteri yapanlar ve güreşçiler de halkı eğlendirirdi.²¹

¹⁶ Rifat Bilge, **a.g.m.**, s. 170-182.

¹⁷ Lutfî Ahmad Nassâr, **Vesâilu’t-Terfih fi ‘Asrı Selâtini’l Memâlik**, el-Heyetu’l-Mısıryyeti’l-‘Amme li’l-Kitâb, 1999, s. 218.

¹⁸ Makrîzî, **a.g.e.**, IV, s. 61.

¹⁹ İra Lapidus, **Mudunu İslamiyye fi ‘Asrı Memâlik**, Arapça Çev. ‘Alî Mâdî, el-Ehliyye Lineşr, Beyrut, 1987, 142.

²⁰ İbnü’l Cevzî, **el-Muntazam fi Tarihi Mülûk**, 17.cilt, Tahkik: Muhammed Abdulkadir el-Ata, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s. 24.

²¹ Muhammed el-Şeştavî, **el-Muntezahâti’l-Kahire fi’l-Asrayni’l-Memlûkî ve’l-Osmânî**, Dâru’l-Âfâki’l-Arabiyye, Kahire, 1999, s. 295.

Kilâbzîler kimi zaman ülkede çıkan bir takım büyük olaylara katılırlardı. 721/1321 yılında İskenderiye’de bir Cuma namazı sonrası toplanan halk şehirdeki kiliselerden bazılarını tahrip etmiş; hâdiseler bir anda ülkenin diğer şehirlerine yayılmış; Buheyra, Kavs, Asvan, Dimyat ve Kahire’de altmış kilise yıkılmış; bunun hemen akabinde Kahire’de büyük bir yangın çıkmış; rüzgarın da etkisiyle yangın pek çok yere yayılmış ve şehirdeki birkaç yeri küle çevirmişti. Emirler, görevliler, memlûkler ve halk yangını birkaç gün içinde ancak söndürebilmişti. Sultan Nasır, hadiselerin bu kadar büyümesine çok öfkelenmiş ve olayda parmağı olan pek çok kilâbzînin şiddetli bir şekilde cezalandırılmasını emretmiş, bunun üzerine kilâbzîlerden kimi asılmış; kiminin elleri kesilmiş, kimi de ikiye bölünmüştü. Neyse ki Emir Begtemur es-Sâki araya girmiş ve sultandan kilâbzîleri affetmesini istemiş, bunun üzerine sultan da onları hafriyat işlerinde çalışmak üzere Cize’ye göndermişti.²²

Kilâbzîlerin adının geçtiği diğer bir hadise de Dımaşk’ta yaşanmıştır. Kilâbzîler ve bâzdârlar Dımaşk’ta Emevi Camii’nin yakınlarında bulunurlardı. 758/1357 senesinde Dımaşk halkı içki ve esrar satılan yerleri tahrip etmeye başlamış; şehrin ayak takımı bunlara karşı direnmiş; kilâbzîler ve bâzdâriyeler de ayak takımına katılınca olay büyümüş; nihayetinde Şam valisi, halka direnenleri cezalandırmak için harekete geçmiş ve kilâbzîleri tutuklayarak olayı sonlandırmıştı.²³

Av Köpekleri:

Orta Çağ’da Türk-İslâm devlet adamları, başarılı bir avın gerçekleşmesi için avın temel unsurlarından olan av köpeklerinin cinsine önem ve özen gösterirlerdi. Büyük Selçuklu sultanlarından Sultan Muhammed Tapar, av köpeklerini ve parslarını seçerken çok dikkatliydi. Âdeti köpeklerin seçercesini çıkarırdı.²⁴ Sultan Mahmud da, zağar ve diğer av köpeklerine çok meraklıydı. Yüz adet, altın tasmalı ve altın sırmalı ipek çulları bulunan avcı köpeği bulunuyordu.²⁵ Üsâme İbn Munkız’ın babası Şeyzer hâkimi de av köpeklerinin seçimine önem verir,

²² Makrîzî, a.g.e., III, s. 39-43.

²³İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, C.18, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Hicr, Kahire, 1998, s. 577-578.

²⁴ Bundârî, **Zubdetu’n-Nusra ve Nuhbetu’l-Usra, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, Çev: Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara, 1999, s.103-104.

²⁵ Râvendî, **Râhat-Üs-Sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr**, I, Çev. Ahmet Ateş, TTK, Ankara, 1999, s. 197; Carole Hillenbrand, “Aspects of The Court of The Great Seljuqs”, **The Seljuqs Politics Society and Culture**, Edited by Chrisitan Lange and Songül Mecit, Edinburgh University Pres., Edinburgh 2011, s. 35.

adamlarını en iyi cins köpekleri almaları için de Anadolu'ya gönderirdi.²⁶ Atabeg Zengi'nin ve oğlu Nureddin Mahmud b. Zengi'nin de av köpekleri mevcuttu.²⁷ Bu köpeklerin bakımı ve eğitimden kilâbzîler mesuldü.

Orta Çağ'da av köpekleri arasında en çok talep gören cinsler sülûkiyye ve zuğariyye denilen cinslerdi. Bu cinslerden ilkinin vatanı Yemen'de Sülûk denilen bir yerdi. İkincisinin vatanı ise belli olmamakla²⁸ birlikte Mengli'ye göre bu köpekler Anadolu'dan geliyordu.²⁹ Üsâme İbn Munkız, sülûkiyye ve zuğariyye cinslerinden yer yer söz etmektedir fakat bu iki cinsin vatanlarını belirtmemektedir. Bununla birlikte yukarıda da değindiğimiz gibi babasının en iyi cins av köpeklerini Anadolu'dan getirttiğini söylemektedir. Bu bilgilerden hareketle Üsâme'nin sözüne ettiği bu köpeklerin Zuğariye olabileceği düşünülebilir.

Memlûk hükümdarları, ava olan düşkünlükleri nispetinde av köpekleri edinmeye önem vermişlerdir. Nitekim Kalavun'un oğlu Sultan Muhammed Nasır pek çok avcı kuşa ve av köpeğine sahipti ki bu köpekler 80 sürü kadardı.³⁰ Sultan Muhammed'in emirlerinden av sporuna meraklı olan Sungur el-Aşkar'ın Sahyun'da (741/1340-1341), sayısız şahinleri, doğanları ve kilâbzîleriyle birlikte 80 sürü av köpeği vardı. Sungur, av köpekleri için el-Cebel'de bir de yer yaptırmıştı.³¹ 9 Muharrem 742'de (25 Haziran 1341) tutuklanan Mukaddemu Devle İbrahim b. Sabr'ın malları arasında da, iki sürü Sülûkiyye köpeği bulunuyordu.³² El-Melikü'n-Nâsır Hasan'ında 50 sürü köpeği vardı. Fakat sultan devlet harcamalarında tasarrufa gitmiş (Şevval 748/ Ocak-Şubat 1348) ve bu köpeklerden yalnızca iki sürü bırakmıştı.³³

Memlûkler döneminde en çok sülûkiyye köpekleri tercih edilmiştir. Bu köpekler sultanlara ve emirlere takdim edilen değerli hediyeler arasına girmiştir. Nitekim Şam naibi Emir Baydemir, Sultan ez-Zâhir Berkûk'a 13 sülûkiyye köpeği hediye etmişti.³⁴ 774/1373 yılında da Şam nâbi Emir Muncuk el-Yusufî sultana pek çok değerli hediyeler göndermişti ki

²⁶ Üsâme İbn Munkız, **Kitâbu'l İtibâr, İbretler Kitabı**, Çev: Yusuf Ziya Cömert, Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 237.

²⁷ Üsâme İbn Munkız, **a.g.e.**, s. 230, 231, 235-235.

²⁸ Kalkaşendî, **Subhu'l-Aşâ**, II, el-Matbaatu'l Emiriyye, Kahire, 1913, s. 43.

²⁹ Muhammed İbn Mengli, **a.g.e.**, s. 37.

³⁰ Makrîzî, **a.g.e.**, III, s. 307.

³¹ Makrîzî, **a.g.e.**, III, s. 308.

³² Makrîzî, **a.g.e.**, III, s. 334.

³³ Makrîzî, **a.g.e.**, IV, s. 61.

³⁴ Lutfî Ahmad Nassâr, **a.g.e.**, s. 22.

bunların arasında iki aslan, ayı, deve ve 40 sülûkiyye köpeği bulunuyordu.³⁵ 786 yılının Safer ayında/Mart-Nisan 1384 Şam nâibi Emir Baydemir el-Harezmi, sultanı ziyaret etmiş ve ona 23 sülûkiyye köpeği, 20 memlûk, 33 hammal, yün ve ipekten kumaşlar ve pek çok şey takdim etmiş, sultan da ona hilat giydirmiş, 80 at ve altın işlemeli kumaş hediye etmişti.³⁶

Memlûkler döneminde av köpeklerinin dışındaki diğer köpekler önemsizdir. Kimi zaman, sokak köpeklerinin sayısı çoğalınca bunlar toplanır ve Cize'ye gönderilirdi. Nitekim 781/1380 senesinde çıkarılan bir emirle her emir ve her tüccarın Kahire valisine sokak köpeklerinden belirli sayıda köpek teslim etmeleri istenmiş, bunun üzerine halktan kimileri bu köpekleri toplayıp birer dirheme tüccarlara satarak kâr etmişlerdi.³⁷ Şam naibi Emir Tengiz de muhtemelen salgınlara sebep oldukları için Dımaşk'taki sokak köpeklerini toplatmış, halkın da katıldığı toplama işi on gün sürmüş ve neticede şehirdeki bütün köpekler hendeklere atılmıştı.³⁸

Sonuç:

Memlûkler döneminde avcılık sultanların ve diğer devlet adamlarının en gözde spor dallarından biri olmuştur. Memlûklu devlet adamları ava düşkünlükleri nispetinde av köpekleri edinmiştir. Bunların bakımı ve eğitiminden kilâbzîler sorumlu tutulmuştur. Memlûk sultanları en çok sülûkiyye cinsi köpeklerden edinmiştir. Bu köpeklerin kıymeti oldukça yüksek olup sultanlara ve emirlere hediye olarak takdim edilmiştir.

Kilâbzîler toplumun en alt tabakasını oluşturan gruplardan biri olmuştur. Kilâbzîlerin sayıları toplum içinde azımsanamayacak ölçüdedir. Zira avcılığın aynı zamanda geçim kaynağı olması kilâbzîlerin varlığını gerekli kılmıştır. Kilâbzîlerin, Kahire ve Dımaşk'ta istenmeyen olaylara müdahil olmaları da bu meslek grubunun sayıca az olmadıklarını göstermektedir.

KAYNAKLAR

ABBAS EL-AZZÂVÎ, *Aşairu'l-Irak*, III, Beyrut 2005.

ALİ MAZAHİRÎ, *Orta Çağ'da Müslümanlar Yaşayışları*, Çev. Bahriye Üçok, Varlık Yayınları, İstanbul 1972.

³⁵ İbn İyas, *Bedâiu'z-Zuhûr fi Vekâi'il-Duhûr*, I/II, Tahkik: Muhammed Mustafa, el-Heyetu'l 'Amme Li'l-Kitâb, 1984, s.111.

³⁶ Makrîzî, *a.g.e.*, V, s.164.

³⁷ Makrîzî, *a.g.e.*, V, s. 65; Saîd 'Aşûr, *el-Muctema el-Mısri fi Asri Selâtin el-Memâlik*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Kahire, 1999, s. 96.

³⁸ Makrîzî, *a.g.e.*, III, s. 90.

- AYNÎ, **Ikdu'l-Cumân** (Asru Selâtini'l-Memâlik), I, Tahkik: Muhammed Emin, Dâru'l-Kutûbi ve'l-Vesâiku'l Kavmiyye, Kahire 2010.
- BÎLGE, RÎFAT, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Bâznâmeler", **TM**, VII-VIII/2 (1945) s. 170-176.
- BUNDÂRÎ, **Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbetu'l-Usra, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, Çev: Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara 1999.
- CAROLE HÏLLENBRAND, "Aspects of The Court of The Great Seljuqs", **The Seljuqs Politics Society and Culture**, Edited by Chrisitan Lange and Songül Mecit, Edinburhg University Pres., Edinburgh 2011, s. 13-21.
- FAYSAL ABDULLAH BENÎ HAMD, **el-Esvâku'l-Şâmiyye fî'l-'Asri'l Memlûkî**, Basılmamış yüksek lisans tezi, Tarihu İslâmi ve Hadaratu İslâmiyye Anabilim Dalı, Yermük Ün., Ürdün-Yermük 1988.
- İBN İYAS, **Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâi'il-Duhûr**, I/II, Tahkik: Muhammed Mustafa, el-Heyetu'l 'Amme Li'l-Kitâb, 1984.
- İBN KESÎR, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, 18.cilt, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Hicr, Kahire 1998.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, **el-Muntazam fî Tarihi Mülûk**, 17.cilt, Tahkik: Muhammed Abdulkadir el-Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- İRA LAPİDUS, **Mudunu İslamiyye fî 'Asrı Memâlik**, Arapça Çev. 'Alî Mâdî, el-Ehliyye Lineşr, Beyrut 1987.
- KALKAŞENDÎ, **Subhu'l-Aşâ**, II, el-Matbaatu'l Emiriyye, Kahire 1913
- LUTFÎ AHMAD NASSÂR, **Vesâilu't-Terfih fî 'Asrı Selâtini'l Memâlik**, el-Heyetu'l Mısıriyyeti'l-'Amme li'l-Kitâb, 1999.
- MAKRÎZÎ, **es-Sülûk**, I-V, Tahkik: Muhammed Abdulkadir el-'Atâ, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- MEHÂSİN MUHAMMED EL-VAKKÂD, **el-Tabakâtu's-Şa'biyye fî'l Kahirati'l Memlûkiyye**, el-Heyetu-l-Mısıriyyeti'l 'Amme li'l-Kitâb,1999.
- MUHAMMED B. EL-MENGLÎ, **Enes el-Melâ bivahş el-Felâ**, Paris 1880.
- MUHAMMED EL-ŞEŞTAVÎ, **el-Muntezahâti'l-Kahire fî'l-Asrayni'l-Memlûkî ve'l-Osmânî**, Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, Kahire, 1999.
- NEBİL MUHAMMED 'ABDULAZİZ, **Riyâdatu's-Sayd fî 'Asri Sleâtini'l-Memâlik**, Mektebetu'l- Encelu el-Mısıriyye, Kahire 1999.
- RÂVENDÎ, **Râhat-Ûs-Sudûr ve Âyet-Ûs-Sürûr**, I, Çev. Ahmet Ateş, TTK, Ankara 1999.
- RÎFAT BÎLGE, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Bâznâmeler", **TM**, VII-VIII/2 (1945) s. 170-176.

RİNHART DOZİ, **Tekmiletu'l Meâcimi'l- Arabiyye**, VI, Arapça Tercüme ve Tahkik: Muhammad Suleyman el-Niaymî, Dârul-reşîd, Irak 1980.

SAÎD 'AŞÛR, **el-Muctema el-Mısrî fi Asri Selâtin el-Memâlik**, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Kahire 1999.

SAMİRA KORTANTAMER, "Memlûklerde Av", **Av ve Avcılık Kitabı**, Editörler: Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun, Kitabevi, İstanbul 2008, s. 45-53.

TÜLAY YÜREKLİ, "Büyük Selçuklular ve Memlûklerde Av", **Prof Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan Türk Tarihine Ait Yazılar II**, Gecekitabevi, Ankara 2017, s.723-732.

USÂME İBN MUNKİZ, **Kitâbu'l İtibâr, İbretler Kitabı**, Çev: Yusuf Ziya Cömert, Kitabevi, İstanbul 2015.